

Тема 1. Феноменологія релігії та її взаємозв'язок із загальною феноменологією

Незважаючи на те, що феноменологія релігії сформувалася дещо пізніше інших галузей релігієзнавства — на межі XIX—XX ст., тривалий час вона висувала претензії на роль провідного напрямку релігієзнавчих студій, який би зміг підпорядкувати собі все зростаючу кількість конкретних і не пов'язаних між собою досліджень. На появу феноменології релігії, безумовно, вплинула загальна ситуація в західній філософії—концентрація дослідницької уваги на людині в усьому різноманітті її проявів. Безпосередньою теоретико-методологічною основою феноменології релігії, яка позначилася навіть на самій назві цієї дисципліни, стала феноменологічна філософія німецького мислителя Е. Гуссерля.

Предмет феноменології релігії

Предметом феноменології релігії є вивчення "святого", як усього, що наділене надприродними властивостями, у всьому різноманітті його проявів (матеріальні речі, простір і час, числа, слова, дії, переживання людини тощо) у різних релігіях. На відміну від філософії релігії, феноменологія релігії принципово залишає відкритим питання про сутність релігійних явищ. Вона зосереджує свою увагу на описі та наступній систематизації релігійних феноменів з метою вияву і визначення різних типів релігії, досягнення структури, значення релігійних явищ. Якщо у перші десятиліття свого існування феноменологія релігії опікувалася виділенням загальних моментів історичного релігійного досвіду, то на сучасному етапі свого існування в ній переважають дослідження унікальних проявів святого.

Принципи феноменології релігії

Найхарактернішим методологічним принципом, який визначав неповторне обличчя цієї релігієзнавчої дисципліни, є принцип емпатії, тобто переживання релігійних феноменів з точки зору їхніх носіїв, а не з точки зору

зовнішнього спостерігача. Як відзначав з цього приводу один із попередників феноменології релігії Натан Зедерблом (1866—1931), для того, щоб розуміти релігії африканських негрів треба навчитися мислити по-африканськи.

Вирішальне значення для становлення феноменології релігії мали твори Р. Отто (1869—1937), передусім книга з красномовною назвою "Святе". Р. Отто дійшов висновку, що в основі релігії лежить релігійне почуття. Це почуття є не природженою якістю, а скоріш здатністю, яка пробуджується в людині під час релігійних пошуків. Це релігійне почуття—почуття священного жаху втілюється в образ безтілесної при мари. В історії релігії примари обертаються на героїв, демонів чи богів, навколо яких з часом виникає релігійний культ і релігійна організація.

У "Вступі до феноменології релігії" і "Феноменології релігії" Г. ван дер Леува (1840—1950) розглядалася проблема ставлення людини до святого. Учений погоджувався з тим, що людина спочатку відчуває до святого жах, але потім за допомогою релігії налагоджує певні стосунки зі святим, позначені її бажанням, з одного боку, захиститися від його проявів, а з другого—оволодіти його надприродною могутністю. Беручи ці мотиви за стрижневі, можна описати й класифікувати всі феномени релігійного життя, зорієнтуватися в них, побачити і загальне, і особливе в кожному з них. Завдяки набуттю згаданими працями широкої популярності, в науковому обігу закріпився термін "феноменологія релігії", запропонований ще у 80-х рр. XIX ст. Шантепі де ля Сосеєм.

Тема 2. Феноменологія релігії М. Еліаде

Найзначнішим представником феноменології релігії слід вважати американського вченого румунського походження Мірчу Еліаде (1907—1986), автора низки теоретичних і емпіричних праць з релігійної тематики.

Мірча Еліаде теж розділяв усе існуюче на священне і мирське. Священне і мирське протилежні одне одному, однак час від часу священне проявляє себе в

об'єктах природи, людях, тваринах, рослинах, матеріальних речах, діях тощо. Подібні прояви священного отримали у М. Еліаде назву ієрофаній. На думку М. Еліаде, феноменологія релігії на відміну від історії релігії, яка обмежується традиційним описом ієрофаній, має застосувати порівняльно-типологічний метод до їх вивчення, та виявити фундаментальні структури й найбільш усталені значення проявів священного.

М. Еліаде вважав, що таких дійсно оригінальних зразків переживання людиною священного досить небагато. Відповідно, історія релігій демонструє нам лише обумовлену особливостями часу і місця свого виникнення безліч варіантів одного й того самого комплексу священних символів. Скажімо, християнський хрест можна вважати "новим" релігійним явищем лише у тому розумінні, що він у своєрідній формі виражає ідею світового дерева як першої в історії цілої людської культури наочного уособлення світу, мосту між небесним, земним і підземним царствами.

Відбувається це через те, що релігійне почуття, за допомогою якого людина здатна переживати священне, глибоко укорінене у людській душі і виявляє себе у безпосередньому вигляді у первісних релігійних віруваннях і культурах. Вони-то й виступають у ролі своєрідних зразків, які відтворюються у значно видозміненому вигляді у пізніших формах релігійного життя. Отже, релігія створює ситуацію "вічного повернення" до витоків, втрачених із плином часу.

Тема 3. Віра і істина у філософії

Проблема співвідношення віри і розуму в історії філософії була не дуже популярною в середовищі вітчизняних вчених. Більша увага зверталась на раціоцентризм в різних історико-філософських епохах, поняття віри було прерогативою теологів та релігієзнавців. Інколи в переносному розумінні велась мова про "наукову віру", "філософську віру" тощо. У пропонованій розвідці ми ставили собі за мету показати співвідношення цих концептів у

світовій і вітчизняній філософії. Розум це філософське поняття, яке виражає здатність мислити, аналізувати, робити висновки, творити. Власне в тому полягає і антроподіцея. Людина виправдає своє існування тоді, коли буде розумною. А віра пов'язана з розумом. Філософи часто називають її позитивною реакцією на інформацію, яку не можна перевірити.

Віра і розум як категорії філософської антропології виразно в рельєфно осмислюються мислителями різних історико-культурних епох. В античності віра і розум ніколи не протиставлялися, вони сприймалися як даність, існування якої сумніву не підлягає.

Протиставлення віри і розуму почалося з доби Відродження і поглибилося в Новий час, коли головними філософськими проблемами стають проблеми науки. І хоча раціоналісти і емпірики більше приділяють увагу філософії науки про оточуючий їх світ, все ж проблеми віри, релігійності не проходять повз їхню увагу. До релігії ставляться з пієтетом, вважаючи, що атеїзм шкодить суспільному прогресу.

Не викликає сумніву і те, що дана проблема буде і надалі стояти в центрі розмірковувань філософів. Вирішення цієї проблеми має важливе практичне значення для духовного оздоровлення українського суспільства, для успішної побудови вільної демократичної правової держави.

Тема 4. Феноменологія протестантизму

Феноменологічний підхід пропонує зосередитися на тому, як виявляє себе релігійне життя в житті звичайної людини, як воно проявляє свої таємниці на поверхні профанного. Предметом пі-знання (і спів-знання) стає не система описів релігії, але й не безмовна глибина, де зустрічається лише ніщо або всі, про яких не можна нічого помислити й сказати. У випадку християнства феноменолога зустрічає не система, але й не безмовне, безпредметне, безтілесне життя. Того, хто заглянув усередину, причастився до віри, зустрічає життя Слова, що відповідає на запитання людини спершу почуттям, а вже потім словом, Плоттю, Духом Божої Присутності.

Отже, феноменологія пропонує несистемний підхід до релігії; навіть якщо вона й вибудовує системи власних описів, то не з приводу систем релігії, а з приводу феноменів релігійного життя. При такому підході уявлення про раціональність. мають потребу в перегляді. Розум, що має справу із системами й об'єктами, сам стає ізоморфним їм, тобто прагне задовольняти вимогам систематичності й об'єктивності.

Розум, що має справу з особистим ставленням, занурений усередину досліджуваного життєвого світу, у середовище не тільки досліджуваного життя, але, у першу чергу, такого, що проживається, орієнтуватиметься на інші критерії й орієнтири - причетності, поглибленості, відкритості. Інтерес при цьому зміщається від знанневих систем до духовного досвіду й станів свідомості, у яких виникає інше, не виведене з розуму і його власних підстав.

Це зрушення добре й вчасно відчули теологи, що представляють такі різні напрямки, як неопатристика й богослов'я євхаристії , сучасні версії протестантської теології⁵ або екуменічний проект "радикальної ортодоксії".

Феноменологія пропонує серединний, царський шлях, що з'єднує можливості філософії релігії й християнської теології. Філософія релігії залишається зовнішньою та нейтральною до процесів, християнська теологія - внутрішньою й учасницею процесів. Феноменологія долучається з метою зробити християнську теологію хоча б почасти доступною для філософії релігії. У такий спосіб роль феноменології є посередницькою й інтегративною.